

БОГОСЛОВЉЕ

ОРГАН ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ
ФАКУЛТЕТА

ГОДИНА III

СВЕЗАК 1

— Калвинизам у Англиканској Реформацији

Владавина Хенриха VIII (1509—1547) је пореметила стари поредак у цркви и држави. И једној и другој је указала на нове правце и много је учинила да ток ствари прилагоди новим путевима, али је оставила краљевину у врло несређеном стању, пуну опасног и експлозивног материјала, који је почео показивати своје дејство чим је уклоњена главна сметња — сам Хенрих VIII. Ступање Едварда VI на енглески престо донело је собом превласт крајњих реформиста. Њихови захтеви су врло незнатно задовољени под Хенрихом VIII, али су зато у време Едвардове владавине (1547—1553) добили маха и у спровођењу и реформе отишли много даље него што је Хенрих ма када допуштао. Но цео тај покрет је нагло пресечен безобвирним романизмом Марије Тјудор (1553—1558), Хенрихове кћери из брака са Катарином Арагонском, за чије је владе настала сурова и политичка и црквена реакција. Промене и реформе, којес у извршили њен отац и брат, збрисане су grubим и крвавим средствима. Зато њу и данас духовни потомци ондашњих реформиста зову »крвавом Маријом«. Старо стање ствари је силом васпостављено, одлучно и немилосрдно, како у Цркви тако и у држави. Ово доказује, а даље излагање ће само потврдити, да су судба и ток црквене реформације у Енглеској били у огромној зависности од расположења лица, која су у та времена долазила на краљевски престо.

Јелисаветино ступање на престо (1558—1603) је радосно поздрављено у редовима англиканских реформиста, како оних у земљи тако и оних које су Маријина гоњења отерала у протестантске земље на континенту. Њена владавина је била пуна догађаја, обилујући разноврсним и озбиљним проблемима, који су се развојем прилика све више гомилали и заплетали.

Али је несумњиво најакутнији био проблем отпочете а недорвршене црквене реформе, јер је својом природом и својим обимом укључивао готово све остале важније проблеме Јелисаветиног доба. Ово тврђење се правда фактом да државна политика, унутрашња као и спољашња, није можда никад била у толикој зависности од извесног правца верске политике као што је то било у XVI веку. То је био век црквене једнообразности (*uniformity*). Одступање од те једнообразности (*recusancy*) у црквеним питањима сматрано је и третирано као велеиздаја и према држави. Баш на тој одлици времена, као на темељу, заснивана су сва верска гоњења онога доба. На таквим појмовима и схватањима обостраних интереса почивала је она средњевековна интимна сарадња Цркве и државе у верским гоњењима свих врста.

Нова краљица је у самом почетку своје владавине поступала са врло много опрезности. То је изазвало забуну и нестрпљење код реформиста, а оживело наде њихових противника. Чим је ступила на престо забранила је свако проповедање једном специјалном прокламацијом,¹ да би тиме спречила нередде који су били последице жустрих проповеди обеју завађених верских група. Неизвесност коју је тиме створила у народу о својим правим намерама и о судби црквене реформе била је убрзо завршена делимично њеним новим постављењима и у црквеној и у државној управи, а затим законодавством, којим је укинула све законе и одлуке Маријине, вра-

¹ Види *Strype, Annals, App. IV.; Gee and Hardy, Documents No. LXXVII.* Извршитељ тестамена кардинала Пола, Фриули, писао је у Венецију (27. новембра 1558. г.): »Краљица није пре смрти своје сестре показивала никакву намеру да ма шта мења у верским стварима, а сутрадан по проглашењу за краљицу издала је један едикт у коме је изјавила да неће ништа мењати од онога што је њена сестра установила и наредила за време своје владе, и да жели да се сви прилагођавају њеној вољи«. — *Venetian Calendar, vol. VI., p. 1559.* Тома Левер каже да су реформисти били врло нестрпљиви и да их је забрињавао смисао прокламације. По свом повратку у Енглеску (августа 1559. г.) нашао је да се мисе служе »са свим идолопоклоничким сујеверјем папизма«; да је реформистичко богослужење краљица допустила у отвореним приватним кућама, али не у јавним црквама«. Види његово писмо Булингеру, Лондон, 8. авг. 1559. — *Zurich Letters, II., 29.* Миса је служена чак и у краљичиној приватној капели. Види извештај венецијанског посланика, Шифаноје, од 17. дец. 1558. — *Venet. Cal. of State Papers.*

тивши у живот законе и одлуке свога оца и брата. Једно од њених првих дела било је прећутно опуштање из краљевске титуле речи : »једина на земљи врховна глава Англиканске Цркве«. ¹ То је одмах схваћено као преданак њене умерености у питањима реформе и црквене политике у опште. Но то још није био одговор на најглавније питање тога времена : какав ће стварно бити њен став у црквеним питањима и у чему ће се он састојати ?

За нашу тему је од свих група англиканских реформиста најважнија она што је у ово време још била у изгнанству на континенту. Лутерани су имали конфесионалних разлога да буду непријатељски расположени према англиканским избеглицама па су се ови, поглавито зато, настанили у горњој Немачкој, у градовима швајцарских конфесија. ² Сви су они били крајње реформистичког правца, који је под утицајима изгнанства постајао све екстремнији. ³ Но и међу њима је било мало јединства и хармоније, јер и негативности имају своју градацију. Многи спорови што се изродише међу њима у Франкфурту поводом друге Едвардове »Књиге Општих Молитава« ⁴ обелоданили су такву разноврсност мишљења, која се

¹ Ову титулу је Конвокација (1531. г.), не без борбе, признала Хенриху VIII. под оградом »у колико Христов закон допушта« (as far as is allowed by the law of Christ). Горњу стилизацију титуле је одобрио и признао парламенат 1534. г. Но та титула, бар теоријски, није давала краљу никакву нову власт већу од оне коју је и пре тога имао, нити је Хенрих VIII намеравао да то постигне овом титулом. Види Н. О. Wakerman, *The Royal Supremacy in England* (Church Hist. Soc., XXIII.), 1897., pp. 1—24.

² Види Ch. Hardwick, *A History of the Christian Church during the Reform*, pp. 228, 257.

³ Dixon, *Hist. of the Church of England*, vol. V., p. 34. Избеглица Џон Џвел је писао Петру Мартиру: »О Цириху, Цириху! колико сада чешће мислим о теби, него што сам мислио о Енглеској док сам био у Цириху... Ми смо странци у нашој рођеној земљи«. — *Zürich Letters*, pp. 23, 33.

⁴ »Књига Општих Молитава« (*The Book of Common Prayer*) је производ англиканске литургијичке реформе у XVI в. Заснована је највише на римском обреду (*Sarum*), али садржи делове грчког цариградског, мозарапског и лутеранског обреда (избегавајући типично лутеранско учење). Јавила се у пет више или мање различитих редакција: прва 1549 г., друга 1552 г., трећа 1559 г., четврта 1604 г., и пета 1662 г. Редакције

могла појавити само под великим утицајем тада већ разрађеног континенталног протестантизма. Неки су били склони да се задовоље новом (другом) »Књигом Општих Молитава«, док су други желели да држе корак са швајцарским протестантизмом, угледајући се на »најбоље реформисане цркве«, међу којима су женевску (калвинистичку) највише имали у виду.¹ Њихови спорови су за кратко време почели снажно одјекивати и у Енглеској, што доказује тесну везу изгнаника са стањем у њиховој домовини.² Пред напуштање својих склоништа у иностранству и пре поласка у отаџбину покушали су да измире своје унутрашње спорове да би удружене силе могли успешније употребити у борби са противницима око бржег и успешнијег спровођења реформације у својој домовини. Женевске избеглице су узеле иницијативу, позвавши једним циркуларним писмом енглеске заједнице из Франкфурта, Арана, Штрасбурга, Базела и Вормса на заједнички договор у Женеву. »Претресајући ствар«, писали су женевски бегунци, »сматрали смо за добро да одржимо са вама братску конференцију, да би се сви могли сложити и сви заједнички у Енглеској учити и проповедати оно знање Речи Божје, које смо научили у свом изгнанству, и које смо видели у најбоље реформираним црквама«. То писмо су, поред осталих, потписали: знаменити Мајлс Кавердејл, епископ егзетарски и преводилац библије, Џон Нокс, шкотски реформатор и један од оснивача презвитеријанства и Виљем Унтингам, доцнији декан дарамски (Durham).

Избеглице из Арана су нашли да женевски позив одговара и њиховим циљевима па су га изрично и радо прихватили.³ Из одговора франкфуртских избеглица излази да су женевски енглески реформисти имали намеру да на припреманој конференцији у потпуности усвоје швајцарски, најве-

се разликују међу собом по догматском, а нарочито литургијском садржају и поретку, због чега су и биле предмети великих спорова. — Види F. E. Brightman, *Dict. of Engl. Church Hist.* (Ollard and Crosse) 1912, pp. 128—134.

¹ За податке о диспути у Франкфурту види Strype, *Eccles. Memorials*, III, I, 404 и *Annals of the Reform.*, I, I, 151.

² *Zurich Letters*, I, pp. 8, 9.

³ Strype, *Annals*, I. I. 151—153.

роватније женевски, образац реформе, због чега је франкфуртски одговор био врло резервисан и обазрив. Ови последњи су сматрали да избеглице немају ни моћи ни ауторитета да одлучују какве ће обреде усвојити Англиканска Црква, верујући да ће надлежни у домовини све то добро решити. Нису се сложили са подражавањем Реформираних Цркава у потпуности (пошто су се оне и међусобно разликовале), него само у колико су се слагали с њима у главним предметима вере.¹ Но у случају да им се по повратку у Енглеску наметну саблажњиви обреди, обећали су да учествују у братској конференцији и споразумевању, како би се заједнички борили за њихово мењање или потпуно укидање.

Опште карактеристике свих ових изгнаника у ово време су врло важне за даљи ток англиканске реформације па ћемо их стога укратко навести. Ниједна њихова фракција није хтела прихватити у целини другу Едвардову »Књигу Општих Молитава«, због које су се појавиле невоље у Франкфурту као и све остале несугласице међу изгнаницима. Захтев за »даљим извођењем реформе« био је њихово опште стварно расположење, само у дугом изгнанству све више појачавано. Демократскије и либералније уређење њихових изгнаничких црквених заједница, подржавано швајцарским практичним примером, учинило је да су на епископе гледали као на анахроничне аутократе, а на сваку званично наметнуту црквену једнообразност као на тиранију. Они из Женева су били потпуно решени да заступају усвајање женевских олигархијских принципа црквене управе, док су други, желећи мање строгу дисциплину, захтевали више слободе и неку врсту лабавости или индиферентности у погледу обреда, очекујући признање индивидуалног критеријума у питањима ове врсте. Њихова црквена организација у изгнанству била је у главном пре-свитеријанска. Већина изгнаника се најмарљивије одавала богословским студијама па је на тај начин непосредно прожи-

¹ »We purpose to submit ourselves to such orders as shall be established by authority, being not of themselves wicked; so we would wish you to do the same. For whereas all the reformed churches differ among themselves in diverse ceremonies, and yet agree in the unity of doctrine, we see no inconvenience if we use some ceremonies diverse from them, so that we neglect in the chief points of our religion, — ibid.

мана радикалним идејама швајцарског протестантизма. Ових неколико карактеристика најошштијих духовних особина Маријиних изгнаника довољне су да претскажу оно велико учешће и оне праве линије којима су се они кретали у великој и знаменитој борби, која је неминовно пратила »даље извођење реформе«¹ кроз целу владавину Јелисавете и Јакова I. Како до намераване конференције у Женеви није дошло, то су се изгнаници вратили у отаџбину са свима одликама и разликама, које су међу њима постојале у изгнанству. Промену на енглеском престолу схватили су као оправдање њихових највећих и најдражих нада, зато су свој повратак у отаџбину пропратили патетичним моментима¹ и великом радошћу.² — Све су ово будним оком мотрили и добро знали противници изгнаника и умеренијих реформиста у опште у самој Енглеској па су предвиђали тешку борбу са овим опасним елементима, назвавши све изгнанике вуковима, а њихове књиге и посланице бласфемијом и јересима.³

Пре приступања ма кавим верским и црквеним променама, па чак и за неко време после тога, Јелисавета се опрезно удржавала од сваке пренагљене акције.⁴ Међутим је марљиво

¹ Изгнаник Џон Фокс је пре поласка послао у Енглеску једну расправу у којој се Германија обраћа својој сестри Англији, честитајући јој срећну промену на престолу и завршетак црквених невоља. »Ја сам заштитила твоје људе, који су мени добегли, вели Германија. »Отворила сам им своје домове и цркве. Нисам их могла украсити богатствима и сјајем који су имали на дому : али сам их по својој сиротињи помогла. Сада нека би дао Бог да се из ропства враћају већој раскоши и слободи«. — Strype, Annals, ch. VII.

² »Пошто смо чули радосне вести о Божјој благодати и милости у избору краљице Јелисавете, подигосмо гласове своје нашем небесном Оцу, који нас је једини хранио у нашем изгнанству, али је чуо молитве наше и сажалио се земљи нашој. Ово дивно добротинство је толико савладао наше умове, до би могли знати на који начин да то достојно примимо, како најбоље да послужимо слави Божјој у звању ширења Јеванђеља«. — Ibid. p. 103.

³ Епископ Хуајт их је тако опцртао у надгробној речи при погребу краљице Марије : »За сада вас опомињем, да вуци долазе из Женеви и других места Германије, и да су унапред испослали своје књиге, пуне кужних учења, бласфемije и јереси да би заразили народ«. — Strype, Eccles. Memorials, № 81 и T. Dodd, vol. II. app. 32.

⁴ Џон Џуел је одмах по доласку у Енглеску писао Петру Мартиру у Цирих (20 марта 1559): »Ма да је наклоњена нашој ствари, Краљица се ипак боји да допусти ма каква нова-

мотрила верско стање у земљи, које се убрзо обелоданило започетој оштрој борби између реформиста с једне, и романиста — присталица средњевековног црквеног учења и поретка — с друге стране. Домаћи реформисти су у овој борби добили знатна појачања из редова бивших изгнаника, који су се сад отворено појавили на сцену борбе са романистима, пуни наде у свој скори триумф.¹ Краљица је несумњиво имала својих планова, али се њена опрезност и спорост могла правдати несређеним приликама, судбоносним врењем које је било још у току, као и чињеницом да је сва одговорност падала само на неколико лица. Чувени »Нацрт богослужбених измена«² је у облику питања и одговора изложио опште црте руководних начела Јелисаветине политике. »Када ће се прво покушати промене? — гласило је питање. »На идућем састанку парламента« — био је одговор. Стајало се пред врло опасним корацима. Папски интердикти, држање ратоборне Француске, одважне Шкотске, па клерикалне и бунтовничке Ирске, — све је то значило читав комплекс опасности. Зато је краљица хтела да, бар привидно, подели одговорност са парламентом. То је традиционална политика династије Тјудора. Главне идеје будуће црквене политике Нацрт изражава у одговорима на поједина питања и у изводу би гласиле овако: Отпусти и дискредитуј присталице папистичког богослужења, а онима који се покоре не веруј »quia neophiti«. Понуди мир Француској и Шкотској па потпомози и потпали верске спорове и раздоре у овим земљама. Рим ће се једити и проклињати. Утврди Бервик³ и обезбеди границе. Унапреди влашћу

чења. Но она ипак мудро и чврсто и побожно иде своје циљу, како нешто спорије него што би ми могли желети. И ма да су почеци изгледали донекле неповољни, ипак има разлога за наду да ће најзад све бити добро«. — Zurich Letters, p. 10.

¹ Види Wakeman, Hist. of the Church of England, p. 306; Procter and Frere, A History of the Book of Common Prayer, p. 94.

² »Device for the Atteration of Religion«. Реч »religion« је овде употребљена у смислу који је имала у XVI веку: да значи обреде као спољашњу страну службе Богу, која у себи садржи сва начела побожности и богослужбене молитвености. Види R. C. Trench, English Past and Present, ed. 1905, p. 185, као и његов Select Glossary, ed. 1865, p. 177.

³ Тадашња гранична тврђава према Шкотској.

и поверењем оне који нису поклекнули у последњим невољама. Подвргни под статут »Racemice«¹ све епископе и свештенике који су се обогатили за време прошле краљице; натерај их да се одрекну Папе и краљичина оскудица у новцу биће олакшана. Учини то исто према чиновницима грађанског реда и официрима: нека ни једна служба не буде у рукама незадовољника. Одреди комисију да састави једну Књигу (Општих Молитава), коју би краљица санкционисала. У међувремену строго забрани сваку богослужбену промену. Обуздај екстремне реформисте суровом применом те Књиге. Неке старе обреде ипак треба задржати. Екстремисти ће бити незадовољни и назваће те промене прикривеним папизмом или сваштарском мешавином (*misch-masch*). У међувремену за савест Њеног Величанства у дворској капели се могу »читати неке друге молитве, ређе миса, а када миси присуствују неколико свештеника, сви ће се са чинодејствујућим причестити у оба вида.²

Романисти су се плашили нове краљице, подозревајући њене намере чак и пре њених првих корака у правцу реформи. Јасно им је било да ће губити терен и бити стављени у подређен положај у Цркви, чим се доврше реформе које су већ биле на помолу. То је био један разлог више због кога су Маријину смрт (17. нов. 1558) горко и искрено оплакивали. Они су, као некада Данте, морали да гледају у прошлост, јер су им погледи за будућност били готово безнадежни и сувише опасни и мрачни да би могли оправдати какве ведрије наде. Епископ Хуајт је за текст своје беседе на погребу краљице Марије узео речи еклезијаста: »Ја хвалим мртве више него живе«. Истина, он је покушао да то измири са пословичком изреком Соломоновом да је »жив пас бољи него мртав лав«, али је основни тон целе проповеди био тон јаука над милим самртником, који за собом оставља незаштићену сиротињу.³ Његово набрајање

¹ Енглески врло строги државни закон, донесен 1393 г., ради заштите суверених владарских права и државних интереса од тадашњих разних облика папске насртљивости. Види Ollard and Crosse, *Dict. Engl. Church Hist.*, pp. 473—475.

² *Strype* је навео овај нацрт у својим *Annals*, I, pt. II, app. IV. и мислио је да га је писао Џон Хејлс или Сер Томас Смит.

³ »Бити у Цркви Христовој и не остати у њој; обећати, а не извршити; обећати овде покајање, а не испунити га; слушати истину, а не

Маријиних врлина и спомињање њене борбе за католичку Цркву одјекују индиректном и опширном осудом њене наследнице. Све је то више него тако и схваћено.¹ Министар финансија, Маркиз винчестарски и архиепископ јоршки² Хит (Heath), оптужили су Хуајта за буну и наређено му је да не напушта резиденцију до 19. јануара, када је изведен пред крунски савет и »после опште опомене« пуштен на слободу.

Али стварне тешкоће нове ситуације обелоданиле су се при првој сесији Јелисаветиног парламента (од 25. јануара до 8. маја 1559 г.), који је неизвесне околности и верске спорове морао лицем у лице погледати и решавати о њима. Због краткоће простора не можемо улазити у процес законодавних производа ове знамените парламентарне сесије, већ ћемо се ограничити на њена два чувена закона : закон о супрематији (The Supremacy Act) и закон о једнообразности (The Act of Uniformity). Они сачињавају основ целокупне Јелисаветине црквене политике. Доцније су само делимично измењени Законом о Толеранцији (1689 г.), али су суштствено непрекидно остали у сили и у пракси све до наших дана. И један и други су значајни како по обиму, који обухвата готово целу конституцију Англиканске Цркве, тако и по своме општем карактеру и дуготрајности.³

Закон о супрематији огласио је све промене за владе Хенриха VIII, у међувремену од 1529 до 1536 г., не као

веровати је ; бити свакодневно поучаван, а не научити ; стално бити опомињан, а не сачувати се : то је страшно, гадно, проклето и за осуду«. »О, милостиви Господе, ако је ово човеково стање, крај светске славе, богатства и таштине, где смо ми онда ?«. Strype, Eccles. Mem. of Mary, III, pt. II, № 81.

¹ Хуајт је проповедао 13 децембра 1558 г. Цуел је још био у Штрасбургу и чувши за Хуајтову проповед, писао је Петру Мартиру (26 јан. 1559 г.) : *Whitius tuus in funere Mariae . . . habuit ad populum insanam et turbulentissimam concionem ; omnia potius tentanda esse, quam ut quicquam de religione imutaretur ; bonum factum, si quis exules reduces interfecerit.* — Zurich Letters (лат. изд.) p. 4.

² Врло је значајно да је и Хит признао бунтовнички карактер проповеди и узео учешћа у оптужби. Види Dr. W. H. Frere, *Hist. of the Engl. Church (Elizabeth and James I)* p. 12.

³ Види Stubbs, *Report of the Eccles. Courts Commission*, Append. p. 44 ; G. W. Prothero, *Statutes and Constit. Documents*, Introd., XXX.

неку врсту узурпације, већ као васпостављање старе јурисдикције енглеских владалаца и као ослобођење нације од »узурпација туђинских власти«. Он је вратио на снагу све антипапске законе из доба Хенриха VIII и истовремено суспендовао целокупно реакционарно законодавство краљице Марије. Прећутно је опустио из краљевске титуле део о краљевском главарству у Англиканској Цркви (The Supreme Head)¹ и све законе, који су Хенриху VIII признавали готово неку врсту комбиноване власти Папе и Васељенског Сабора.² Круни повраћена црквена власт је ограничена неодређеним објашњењем да она укључује она права, која су »до сада законито вршена, или се могу вршити«. Власт круне у Цркви је била намењена »за визитацију црквених добара и лица, за измену, поредак и поправљање истих, и за све врсте заблуда, јереси, шизми, злоупотреба, престопа, немарности и неправилности«. ³ Тумачећи овакву своју врховну власт у Цркви, Јелисавета је порицала : а) да она значи ма какву новину и б) да носиоци круне могу имати моћ и право богослужења у Цркви. Оваква стилизација краљевске власти у Цркви је имала за циљ да неокрњен суверенитет круне над свима њеним поданицима обезбеди како од црквене тако и од световне власти сваке иностране силе.⁴

Ова власт круне може се, по одредбама тога истог закона, делегирати повереницима (commissioners), али са ограничењем да они једно учење могу дефинисати и огласити за јерес само ако је оно изрично оглашено као јерес »ауторитетом канонских књига Св. Писма, или прва четири Васељенска Сабора, или ма којим од њих, или ма којим другим Васељенским Сабором, који је то јересју дефинисао на основу изричних и јасних речи канонских књига Св. Писма«, или таква учења која би као јерес објавио Високи Парламентарни Суд »са пристанком

¹ Цуел је писао Булингеру у Цирих (22 маја 1559) : »Краљица није вољна да је било усмено било писмено називају главом Англиканске Цркве. Јер она озбиљно тврди да ова част припада једино Христу и не може припадати ни једном људском бићу«. — Zurich Letters, p. 33.

² То су 32 Henry VIII 26 и 34, 35 Henry VIII 1. Види G. W. Prothers, op. cit., Introd. XXXI.

³ Види Gee and Hardy, op. cit. p. 447.

⁴ Види Injunctions, ibid, pp. 438, 439.

свештенства у његовим конвокацијама.¹ Једна клаузула закона о супрематији објављује да се одлуке парламента о црквеним предметима не могу уврстити у ред јереси, заблуа, шизми или шизматичких мишљења. На тај начин је парламенту признато сувише широко право доношења црквеног законодавства, што је он и практиковао за време династије Тјудора. Чак је парламенат себи допустио и право дефинисања црквеног учења, али је то право изрично доведено у зависност од пристанка свештенства. Јелисавета је ту клаузулу марљиво чувала од злоупотребе.² Истовремено је овим законом стављен на снагу ранији закон о потчињењу свештенства (од 1532 и 1534 г.).³ На тај начин су одлуке Конвокације могле имати извршну силу једино са пристанком круне, којој је изрично задржано право вета.⁴

Овај закон је још савршено одбијао сваки компромис са ма каквом врстом иностране власти или силе, која у Великој Британији има да се за увек »потпуно искорени«. Он је прописао специјалну заклетву, коју су морали положити сви црквени службеници, као и световна лица која имају од државе плату или новчану помоћ. Одбијање заклетве се имало кажњавати конфискацијом имовине и смрћу. Дакле, верска нетрпељивост у циљу постизања црквене једнообразности била је карактеристика овога као и готово свих осталих Јелисаветиних закона и наређења.

У међувремену је већ била припремљена нова редакција друге Едвардове Књиге Општих Молитава са извесним мањим изменама,⁵ које је извршио један одбор, наименован у »На-

¹ О конвокацији као црквеном представништву види моју студију »Хуманизам као претеча англиканске реформације«, — *Богословље*, год. II. св. 1, стр. 29, прим. 3.

Опширније о пореклу и саставу конвокације у Ollard and Crosse, *Dict. Engl. Shurch Hist.* pp. 140—148.

² Види један извод из *Commons' Journals* (p. 97) од 22 маја 1572 г. у Prothers, *op. cit.* p. 120 и једно краљичино извешће Доњем Дому од 27 фебр. 1593 г. (*Dr. Ewes' Journals*, p. 478), *ibid.* pp. 125, 126. Протеро мисли да је Јелисавета штитила право пристанка свештенства »вероватно у циљу одржања свога сопственог утицаја«. — *ibid.* XXXIV.

³ Види тај закон у Gee and Hardy, *Documents*, p. 195.

⁴ Види »The King's Licenceto Convocation«, April 1604. — Prothero, *op. cit.* p. 417.

⁵ Procter and Frere, *op. cit.* p. 99

црту за богослужбене измене».¹ Велику већину у одбору сачињавали су ранији изгнаници. »Предлог и план богослужбених измена» који су реформисти швајцарског типа упутили дворском патрону реформе, Сер Виљему Сесилу, преко свог једномишљеника Едмунда Гвеста, захтева да се у новој редакцији учине следеће измене :

»Обреди једном укинути због злоупотреба, не смеју се поново уводити«. У вези са употребом крста у храмовима захтева се да се никакав лик не сме употребљавати у цркви. Процесије су непотребне : боље је молити се у цркви. »Пошто је при крштењу, читању, проповедању и молитви довољан кратки бели стихар, (surplice), то је он довољан као свештеничка одежа и при служењу литургије«. Непричаснике треба отпустити из храма после предложених и освећења светих дарова. Символ вере на литургији читају само причасници. Молитве за мртве не употребљавају се у литургији »да не би изгледала као жртва за умрле«, »јер је по првој Књизи (Општих Молитава) изгледало да су неки мртви на небу и да се не нуждавају у милости, док су остали на неком другом месту па оскудевају у помоћи и милости«. Ранију Молитву Освећења (»О, милостиви Оче« итд.) треба одбацити : а) »зато што је сматрана као тако неопходна за освећење, да без ње не би ни било освећења, што није истина, јер просба није део освећења, пошто се Христос при установљењу (ове) Тајне није молио, него одавао хвалу Богу«; б) »зато што се у њој моли да хлеб и вино постану Христово тело и крв, а то тежи папистичкој трасустанцијацији«. Причешћивати се треба својим рукама. Стари је црквени обичај био да се причешћује стојећи, али пошто неки сматрају за грех да се причешће прима клечећи, ма да је то по себи законито, оставља се сваком слобода бирања између ова два начина, учећи народ да су и један и други законити.²

Но готово сви ови предлози су одбачени у другој Едвардовој Књизи Општих Молитава, коју је парламенат потврдио

¹ Види састав одбора у Strype, Annals, I. ch. IV. p. 82. Изгледа да он није имао никаквих специјалних упуштава мимо она наведена у »Нацрту за богослужбене измене«. Види Dixon, op. cit. vol. V. p. 98.

² Цео овај план измена дају Strype, Annals, vol. I. Orig. XIV и Cardwell, Conferences, p. 48.

са извесним изменама. Прва рубрика¹ наређује да се Јутрења и Вечерња врше на уобичајеном месту у цркви, место раније одредбе: »на ономе месту одакле ће народ најбоље чути«. Друга рубрика је забрањивала при служењу литургије све одежде осем фелона (rochet) и стихара (surplice), али је једном одредбом закона о једнообразности суспендована и замењена четвртом рубриком прве књиге (1549 г.). У Литанији је потпуно опуштена просба: »Сачувај нас, добри Госпoде, од тираније епископа Римског и свих његових одвартних насиља«. Врло је важно то што је ранија догматски потпуно негативна »декларација о клечању« при причешћивању потпуно изостављена, али је задржано клечање као став причасника.²

За законом о супрематији непосредно је следовао закон о једнообразности (априла 1559).³ Главни му је садржај васпостављање ревидиране друге Едвардове Књиге Општих Молитава, на којој се једнообразност и заснивала. Њиме су строго забрањени сви облици молитве и начини служења тајни, који нису прописани овом књигом, као и свака критика ове књиге. Он је утврдио и датум докле се латинске богослужбене књиге морају заменити прописаним енглеским књигама.⁴ Овај закон се одликује строгошћу казни, које су ишле до конфискације целокупне имовине и доживотне тамнице. Свако лице у краљевини или у краљичиним доминијама је обавезно, осем у случају неког »законитог или разумног извињења« да присуствује недељом богослужењу у парохијској цркви или капели, или »неком уобичајеном месту где се у то време држе јавне молитве«. Преступе овог наређења кажњава црква сво-

¹ »Рубриком« се у Књизи Општих Молитава називају правила и прописи о вршењу појединих служби и обреда.

² Клечање је задржано »јер је тако одређено законом« и што је најмарљивије објављивано, ширено и препоручивано народу. Писмо Гриндала и Хорна Булингеру, (6 фебр. 1567). — Zurich. Letters p. 180.

³ Овај закон (The Act of Uniformity) види у Gee and Hardy, op. cit. № LXXX.

⁴ Изгледа да је ново енглеско издање било увелико ушло у употребу и пре одређеног рока (Рођење св. Јована Претече): »Liber communionis presum, temporibus Edwardi regis usitatus, nunc iterum pertotam Angliam in usu passim est ubique erit, renitentibus et reclamantibus pseudoepiscopis«. Parkhurst to Bullinger (21 маја) — Zurich Lett., p. 17.

јим казнама и глобом у корист сиротиње. О извршењу ове одредбе старају се епископи »јако најбоље умеју и знају«, а у примењивању овог закона морају им судије помоћи у истрази. У погледу црквених украса и свештеничких одјејања при богослужењу задржани су прописи прве Едвардове Књиге Општих Молитава, »док се краљичином влашћу друкче не нареди. Краљица је за себе овим законом задржала право да, по савету повереника или митрополита,¹ пропише »друге обреде«.

Ова два закона су наишла на, донекле претерани, отпор прелата-романиста: први зато што је потпуно искључивао Папу из власти у Англиканској Цркви, а други зато што је укинуо латински језик у богослужењу.²

Архиепископ Хит (Heath) је у своме говору у Горњем Дому доказивао да ни парламенат нема право да даје, нити краљица способност да прима врховну духовну власт над Англиканском Црквом.³ Одобривао је одрицање покорности Папи Павлу IV († 18. авг. 1559) »који се према нама, од како је ступио на Петрову столицу, показивао као врло сурово строг отац«, али је тврдио да напуштање римске столице неминовно значи одрицање »свих васељенских сабора, свега канонског и црквеног законодавства Цркве Христове, мишљења свих других владалаца и јединства Цркве«. Предсказивао је дављење у водама шизме, секти и поцепаности. Црквени закони се не могу одржати пошто »они потпуно зависе од ауторитета Апостолске Столице, и без ње не могу бити обавезни за васељенску Цркву«. Његово тврђење да се ни протестантски ни католички владари нису слагали са »овим на-

¹ »Ове проспективне клаузуле су биле прве напомене о оној врсти посла коју ће ови повереници радити у будућности. Помињање Митрополита на другоме месту могло би се нагласити, али он је бар био ту«. — Dixon, op. cit. vol. E. p. 64.

² Ibid. p. 65.

³ »Имате ли власт да кажете Краљици: *Tibi dabo claves?* Имате ли власт да јој наредите: *Pasce, pasce, pasce?* Имате ли власт да јој одлуком парламента заповедите: »*Confirma tuos fratres?* Можете ли је овластити да одлучи од Цркве и да одређује духовну казну?« — Strupe, app. 6. Уосталом, половина говора Хитовог је била сасвим непотребна, јер се Јелисавета и сама одрекла титуле »The Supreme Head«. — Види Dixon, op. cit. V, pp. 66, 67.

шим радом« врло је тачно у многим погледу. Он је истакао премису да је Римска Црква »или од Бога, или иначе штетна Црква«. »Ако је од Бога. . . како ћемо се оправдати што смо оставили ту Цркву?« Ако је штетна, »онда ми у овој краљевини нисмо имали никакве користи од Христа«, пошто је све примљено из Рима: »ми смо обманути, јер учење одговара природи Цркве из које је дошло«.

Епископ честарски, Скот, објашњавао је неопходност одржања поретка и послушности нижих црквених власти према вишим, слично неопходности која у томе погледу постоји у држави. Сматрајући Папу за врховну црквену власт, он је порицао једнакост апостола по власти у Цркви, слично тврђењима савремених римокатоличких писаца. Но Скот је у апсурдности ишао и даље, рекавши чак и то »да се само Петрово наслеђе продужује у Цркви, а да се наслеђе осталих Апостола не продужује«, затим да се места која се односе на Петра (у Св. Писму) односе и на његове наследнике«. Указивао је на судбину Православне Цркве која је »сам стотина година била под Римом: четрнаест пута се враћала Риму, а сада је отступила од Рима и пала у крајњу беду«. Најзад је претио Енглеској невољама већим од оних које су снашле Немачку, Пољску и Данску, као и поцепаности која је снашла континенталну реформацију као ђавоље дело.¹

Вестминстерски абат Фекенхам, последњи абат у енглеском парламенту, такође је одржао један говор против закона о једнообразности. Он је нове англиканске Књиге Општих Молитава, створене и утврђене на ауторитету парламента, њихову променљивост и несталност, упоређивао са старом вером која је постојала четрнаест векова. Своју орадију је завршио са тужним описом нереда, безакоња и парница, проузрокованих верским променама, па је питао: »која од ових вера васпитава смиреностије и покорностије поданике?« Он је нарочито напао власт парламента у црквеним стварима,² позивајући се

¹ »Лутер признаје да му је ђаво био учитељ у разним догматским питањима«. — Strype, app. 7.

² »Како може наша вера зависити од једне одлуке парламента? Парламенат се већином састоји од лајика и световних људи. . . . У нашој вери и нашим обредима треба да буде сталности: а гледајте несталност и несигурност одлука парламента. Оно што се у парламенту одлучи једне године, укида се идуће године. Један краљ укида одлуке донесене за време

на историју и тврдећи да само свештенство може бити компетант судија у црквеним стварима, јер оно боље познаје Св. Писмо. Но он је рђаво разумео стварну улогу коју је парламент имао у верским споровима у Енглеској.

Свештенство се скупило у конвокацији 27. јануара 1559 г. и одмах се одупрло свима променама у Цркви, чим је приметило да се оне спремају у окупуљеном парламенту. Велики немир је обузео духове¹ због програма реформе, нарочито у доњем дому, чији је пролокутор (око 25 фебруара) донео у Горњи дом пет кратких чланова, које је доњи дом претходно једногласно усвојио у једном бескомпромисном тону, са циљем, да олашка својој савести и нађе пут за спречавање реформе,² тражећи од епископа да предузму вођство свештенства у означеном правцу.³ Прва три члана су се тицали мисе и били су они исти који су, у Оксфорду 1554 г., проузроковали смрт реформатора-епископа: Кранмера, Латимера и Ридлеја. Четврти је признавао и потврђивао папску супрематију, док је пети заступао гледиште да власт у питањима вере, тајни и црквене дисциплине припада само свештенству, а не световњацима. Горњи дом конвокације је сутрадан усвојио ове чланове и поднео их на одобрење Горњем Дому парламента. Горе наведена три говора против закона о супрематији били су у ствари само продужење овога отпора у кантербериској конвокацији.

(Наставиће се)

другог краља». Цареви за време Аријевих спорова »нису никад сазивали своје племство и обичне грађане да решавају такве спорове, нити су питали за њихова мишљења, нити су се руководили бројем гласова у таквим скудовима, као што се чини сада у нашој држави«. — Цео говор даје Струпе, app. 9.

¹ »Quoniam fama publica referente ad nostram nuper notitiam pervenit multa religionis Christianae dogmata publico et unanimi consensu hactenus recepta et probata, ac ab Apostolis ad nos usque concorditer per manus deducta, praesertim articulos infra scriptos in dubium vocari«. — Wilkins, Concilia, IV, p. 179; T. Fuller. The Church Hist. of Britain, BK IX, p. 444 (ed. 1837).

² »Ut ratio ineatur quomodo religio posset conservari« — Wilkins, ib.

³ »Petierunt ut ipsi episcopi sint duces sibi hac in re«. — ibid.